

Harmaan talouden harmaasta tutkimuksesta

■ Matti Virén

Harmaa talous on poliittisessa viestinnässä korkealla sijalla. Kaikilla puolueilla on ohjelmia ja tavoitteita harmaan talouden nujertamiseksi. Hallitusohjelmissakin se on näkyvästi esillä. Lehdissä ja sosiaalisessa mediassa on valtava kirjo erilaisia arvioita harmaan talouden suuruudesta ja harmaasta taloudesta mahdollisesti saatavista verotuloista.

Harva tulee varmaan pohtineeksi, mihin tietoihin perustamme käsityksemme harmaasta taloudesta. Suomessa on tehty oikeastaan vain kaksi selvitystä harmaasta taloudesta. Nurminen (2008) Tilastokeskuksessa tekemien laskelmien mukaan BKT-osuus on ehkä noin 1,5 % (nykyrahassa noin 3 miljardia euroa). Sen sijaan Hirvonen ym. (2010) päätyivät olennaisesti suurempaan arvioon, eli noin 7 prosenttiin (14 miljardia euroa). Jos Hirvosen ym. (2010) tulokset pitäisivät paikkansa, verotuloja voitaisiin kasvattaa peräti 6 miljardilla eurolla olettaen, että harmaata taloutta verotettaisiin samalla tavoin kuin muutakin taloutta; eli bruttoveroprosentti olisi 44.

Tämän lisäksi Suomi on ollut mukana lukuisissa kansainvälisissä vertailuissa, joissa on arvioitu Suomen harmaan talouden suuruutta erilaisten indikaattoreiden perusteella. Tämän aihepiirin tunnetuin tutkija on Friedrich Schneider, jonka viimeisin tutkimus väittää harmaan talouden koon olevan Suomessa peräti 26 miljardia, eli 13 % BKT:sta (ks. Schneider 2014). Ilmeisesti juuri näihin lukuihin perustuvat esim. vihreiden eduskuntavaaliohjelmassa mainitsemat 10 miljardin euron menetetyt verotulot.

Miten on mahdollista, että näin suuria eroja tutkimuksessa syntyy ja miten uskottavia esitetyt luvut sitten ovat? Itse olen äärettömän skeptinen esitettyjen lukujen suhteen (ks. Viren 2013), ja yritän seuraavaksi perustella käsitystäni.

Ehkä suurin tutkimuksiin liittyvä ongelma koskee tutkimusorganisaatioita. Markku Hirvosen ja hänen erilaisten kollaboraattoreidensa yhteisenä nimittäjä on Harmaa Hirvi niminen tutkimuslaitos (yhtiö), joka on keskittynyt pelkästään harmaan talouden tutkimuksiin. Erikoista on, että se on tehnyt kaikki julkisen vallan rahoittamat tutkimukset, muun muassa tammi-kuussa 2015 valmistuneen seurantatutkimuksen (Hirvonen ja Määttä 2015). Hirvonen on entinen Verohallinnon virkamies, eikä hänellä luonnollisestikaan ole mitään tutkijataustaa. Seurantatutkimuksen osallistunut Kalle Määttä on toki oikeustieteen dosentti, mutta kuvittelisi, että tässä tapauksessa tutkijataustan pitäisi liittyä tilastollisiin valmiuksiin, kansatalouden tilinpidon tunteeseen, laskentatoimeen ja kansantaloustieteeseen. Sellaista asiantuntemusta tutkijatiimissä ei koskaan ole ollut.

Toisaalta voi kysyä, onko tutkimustoiminnan lähtökohta mitenkään terve. Jos meillä olisi tutkimuslaitos, joka keskittyisi vain ja ainoastaan harmaan talouden ongelmiin, miten se voisi ylipäätään päätyä sellaiseen lopputulokseen, että harmaa talous on vain hyvin marginaalinen ilmiö. Asetelmassa on mitä ilmeisin intressiritiriitä tutkimuslaitoksen oman talouden ja tutkimustulosten kanssa.

Schneiderin tapauksessa tilanne on samanlainen. Hänen tutkimusten sponsorina on viime vuoden toiminyt VISA-yhtiö (julkaisuissa yhtiön logo on vastassa heti kansisivulla eikä yhtiö muutoinkaan piilottele antamaansa tutkimusrahoitusta). Erikoiseksi kuvion tekee se, että raporttien toimenpidesuosituksissa päällimmäisenä on aina käteisrahamaksamisen rajoittaminen tai jopa kieltäminen. Asetelma on moraalisesti ongelmallinen; VISA-yhtiön intresseissä on

tietenkin käteismaksamisen vähentäminen ja korttimaksamisen kasvattaminen. VISA:n kannalta optimiratkaisu olisi ilman muuta korttimaksamisen monopoli, jonka turvin se voisi sanella hintansa välityspalkkioissa. Pankkienkin kannalta käteisraha on huono asia, koska rahat ovat poissa pankkien tileiltä, eikä niistä siten kerry mitään välitöntä tulosta. Siksi pankit ovat kovin mielellään mukana käteisrahan vastaisissa kampanjoissa korostaen käteisrahan ”kalteutta” ja roolia harmaassa taloudessa. Schneiderin tutkimuksissa on aina joukko kuviota, jotka kertovat, miten harmaan talouden määrä korreloi positiivisesti käteisrahan määrän sekä negatiivisesti korttirahan ja elektronisten maksujen määrän tai osuuden suhteen.

Nämä rinnastukset tuntuvat jotenkin epäilyllisiltä siksi, siksi että ne ovat luonteeltaan lähes identiteettejä. Harmaan talouden laskevat eivät ole mitään otos- tai tietokantapohjaisia tilastollisia analyysejä vaan erilaisiin indikaattoreihin perustuvia painotettuja indeksejä. Asetelma on kieltämättä haasteellinen: lasketaan harmaan talouden rahamääriä ilman, että niistä olisi yhtään konkreettista havaintoa. Eli tukeudutaan hypoteettisiin harmaan talouden indikaattoreihin. Ylivoimaisesti tärkein indikaattori on ollut juuri käteisraha. Jos käteisrahaa on paljon liikenteessä, arvellaan harmaan talouden olevan suurta. Vähemmän yllättävää on siten löydös, jonka mukaan harmaan talouden koko on käänteisesti riippuvainen muun kuin käteisen rahan käytön kanssa.

On hieman erikoista, että harmaan talouden indeksin muina keskeisinä komponentteina ovat veroasteet, tulonsiirrot ja julkisen sektorin koko. Puolueet, jotka ehkä voimallisimmin rummuttavat harmaan talouden suuruudesta, ovat yleensä vasemmistopuolueita, jotka preferoivat suurta julkista sektoria ja korkeita veroasteita. Jos harmaan talouden suuri koko todellakin johtuu korkeista veroasteista, onko loogista argumentoida, että harmaan talous on valtavan suuri. Sehän tarkoittaisi sitä, että julkisen sektorin kasvattaminen väistämättä johtaa harmaan talouden kasvuun. Eli harmaa talous on jonkinlainen hyvinvointivaltion väistämätön vitsaus.

Jos näin on, ei ole kovin loogista argumentoida, että se voidaan poistaa pelkästään hallinnollisin toimin ja antamalla pankeille ja luottokorttiyhdistöille monopoli maksujen välityksessä.

On hieman vaikea nähdä, että harmaa talous, sen paremmin kuin rikollisuus yleensä voisi olla jokin rahasampo valtiolle. Tämä onkin jo selvästi nähtävissä, kun tarkastelee verotarkastusten tuloksia ajanjaksoilta, jolloin harmaan talouden torjuntaan on erityisesti panostettu. Kuuden miljardin tai 300–400 miljoonan (Kataisen hallituksen ohjelma) tuotetavoitteiden sijaan harmaan talouden verotarkastuksista saadut tulot ovat vain samaa luokkaa kuin se 20 miljoonan euron satsaus, joka torjuntatoimenpiteisiin on tehty. Esimerkiksi vuoden 2005 jälkeisistä harmaan talouden maksuunpanoista oli 2012 maksettu vain 20 miljoonaa euroa, eli noin neljäsosa maksuunpanoista. Muut kuin harmaan talouden yritykset maksavat maksuunpanonsa kohtuullisen sääntillisesti (maksamatta vain noin 16 %; ks. Pekkala 2013 ja Viren 2015). Myös Mutttilaisen ja Kankaanrannan 2011 arviot ovat samansuuntaisia.

Luvut viittaavat selvästi siihen, että on aivan eri asia löytää harmaata taloutta kuin laskea mahdollisia verotuottoja. On naiivia kuvitella, että ”paljastettu” harmaan talouden yritys tai työntekijä jatkaisi toimintaansa täysin entiseen malliin, mutta maksaisi paljastumisen jälkeen sääntillisesti kaikki veronsa. Harmaan talouden vaikutusten arvioiminen ei ole mitään taulukkolaskentaa, vaan siinä niin sanotut dynaamiset vaikutukset ovat kaikki kaikessa.

Koska harmaan talouden koosta ei ole mitään kunnon laskelmia eikä myöskään minkäänlaisia arvioita harmaan talouden vastaisten toimien välittömistä saati välillisistä vaikutuksista, kannattaisi hyvin varoen esittää mitään lukuja esimerkiksi verotuloista. Kuten jo edellä olevasta käynee ilmi, oma käsitykseni on, että harmaan talouden torjunta ei ole mikään jättiläismäinen lisäverotulojen lähde; se on vain yksi pakollinen kustannuskomponentti. Mitä tulee harmaan talouden kokoon, olisin taipuvainen uskomaan enemmän Tilastokeskuksen aiempiin estimaatteihin ja Verohallinnon tuottamiin lukuihin kuin edellä mainitun kaltaisiin ”tutkimuksiin”.

Kirjallisuus

- Markku Hirvonen, Pekka Lith ja Risto Walden (2010): *Suomen kansainvälistyvä harmaa talous*. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2010.
- Markku Hirvonen ja Kalle Määttä (2015): *Harmaan talouden torjunta: Selvitys harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntatoimista 2010–2014 eduskunnan tarkastusvaliokunnalle*. Harmaa hirvi Oy 19.1.2015
- Vesa Muttilainen ja Terhi Kankaanranta (2011): *Talousrikollisuuden kehityssuunnat ja toimintaympäristö 2000–2009*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 91.
- Raimo Nurminen (2008): Piilotalouden arvo Suomessa vähäinen, *Tieto & Trendit*, Tilastokeskus, 2008:8, 12–14.
- Timo Pekkala (2013): Tarkastusten perusteella tehtyjen maksuunpanojen kertymä. www.vero.fi
- Schneider, F. (2014): *The Shadow Economy in Europe, 2013*. VISA & AT Kearney. <http://www.visa-europe.fr/media/images/shadow%20economy%20white%20paper-58-8752.pdf>
- Matti Viren (2013): Onko koko Suomen talous ”harmaata”? *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 109(3), 399–413.
- Matti Viren (2015): Why so little revenues are obtained from a presumed large shadow economy? Ilmestyy *Economics of Governance* –aikakauskirjassa 2015.

Kirjoittaja on Turun yliopiston taloustieteen professori.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN TAPAHTUMIA

- 9.4.** klo 10–16 Mikael Agricolan päivän seminaari Kansankulttuuri ja oppineiden kulttuuri uuden ajan alussa
- 24.4.** klo 13–16 Elämää lukijana -keruun päätösseminaari
- 8.5.** klo 10–16 Seminaari Kirja avoimessa tieteesä – miksi ja kenen rahoilla?

Ohjelmat: <http://www.finlit.fi/>

Seminaarit ovat SKS:n juhlasalissa, Hallituskatu 1, Helsinki

Lämpimästi tervetuloa!

HISTORIA NYT!

Turun Historiallisen Yhdistyksen luentosarja jatkuu Turun Kaupunginkirjaston Studiassa, Linnankatu 2, Turku.

- 1.4.** klo 18–19. Meri Heinonen ja Janne Tunturi: ”Mikä on isänmaani?” Kirjailija ja taidehistorioitsija Klaus Holma (1914–44) Suomen ja Ranskan välissä
- 4.5.** klo 18–19. Annakaisa Suominen: Kättelyn kulttuurihistoriaa
- 1.6.** klo 18–19. Outi Hupaniittu: Valkean liinan hurmaa – elokuvaelämää vuodelta 1915